

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

Національна академія правових наук України: 20 років становлення

В. Тацій

президент Національної академії правових наук України,
академік НАН України

На початку 90-х років не тільки вчені-юристи, а й пересічні громадяни нашої держави були невдоволені станом правопорядку та законності в країні, темпами й рівнем проведення реформ. У зв'язку з цим наприкінці 1991 року група науковців і практичних працівників виступила з ініціативою створити Всеукраїнське громадське утворення «Академія правових наук України». За рік свого існування на громадських засадах Академія правових наук України, її президія та відділення внесли чималий вклад у розробку проектів Конституції України, Кримінального, Адміністративно-процесуального, Цивільного процесуального, Кримінально-процесуального кодексів та інших важливих нормативно-правових актів.

Науковці Академії провели дві наукові конференції, присвячені обговоренню проектів Конституції України. Зроблені в процесі обговорення зауваження було узагальнено й направлено до Конституційної комісії, більшість із них враховано. Проекти Конституції України обговорювалися й у відділеннях і регіональних центрах за участю широкої юридичної громадськості. Серед заходів, які проводила Академія, — науково-практичні конференції, круглі столи з проблем застосування законів України «Про прокуратуру» і «Про арбітражний суд», кодифікації кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального законодавства (кодексів), а також конституційного судочинства.

Як результат, 23 липня 1993 року був виданий Указ Президента України «Про Академію правових наук України», який передбачав заснування Академії правових наук України як вищої галузевої наукової установи.

Перед ученими-правознавцями та юристами-практиками постало складне завдання — розробити принципово нові підходи до реформування правової системи України, створити єдину систему забезпечення й захисту основоположних прав людини і громадянина.

Перші вибори членів новоутвореної Академії відбулися 24 листопада 1993 року, а в грудні цього ж року на загальних зборах обрано президента — доктора юридичних наук, професора Тація В. Я. та затверджено склад Президії з місцем розташування у Харкові. На сьогодні Національна академія правових наук України є єдиною національною галузевою академією за межами Києва.

У період 1993–1995 років відбувалося організаційне становлення Академії та її структурних підрозділів. Були створені відділення, які стали її головними структурними підрозділами, покликаними здійснювати наукову, законопроектну й координаційну роботу. Академіками-секретарями відділень було обрано провід-

них українських науковців-правознавців: А. Рогожина — відділення теорії та історії держави і права, В. Цветкова — відділення державно-правових наук та міжнародного права, О. Підопригору — відділення цивільно-правових наук, Ю. Шемшученка — відділення правових проблем охорони навколишнього середовища і аграрного права (нині — відділення екологічного, господарського та аграрного права), В. Сташиса — відділення кримінально-правових наук.

Починаючи з 1993 року, Академія видає фаховий науковий журнал «Вісник Академії правових наук України», в якому висвітлюються найактуальніші питання функціонування та розвитку правової системи України. Більшість статей, що публікуються у збірнику, підготували дійсні члени та члени-кореспонденти Національної академії правових наук України.

У 1994 році Академія створила Київський регіональний центр, покликаний координувати діяльність академіків і членів-кореспондентів, які працюють у Києві. У його структурі діють: відділ зв'язків з державними органами і міжнародними організаціями, науково-організаційний відділ, відділ регіональних наукових зв'язків. Згодом у структурі Академії з'являються Донецький, Західний та Південний регіональні наукові центри.

Основними завданнями цих центрів є сприяння місцевим органам державної влади й органам місцевого самоврядування у здійсненні ефективної правової політики у відповідних регіонах України; планування та координація науково-дослідної діяльності членів й установ Академії, що знаходяться у відповідних регіонах; проведення наукових досліджень, підготовка експертних висновків тощо на замовлення місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та судових органів, громадських організацій, інших юридичних чи фізичних осіб.

Для виконання статутних завдань Національна академія правових наук України проводить діяльність із координації тематики дисертаційних досліджень у галузі держави і права. Щорічно, починаючи з 1995 року, видається «Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права», до якого включаються теми докторських та кандидатських дисертацій відповідно до номенклатури спеціальностей «Юридичні науки». А з 2005 року Науково-дослідний інститут інформатики і права Академії видає Інформаційно-пошукову систему, де міститься інформація щодо всіх тем дисертаційних робіт із юридичних наук, затверджених із 1992 року.

У 1996 році у системі Академії почало діяти видавництво «Право», що здійснює підготовку та видання наукової, навчальної, довідкової літератури на правову тематику й забезпечує юридичною літературою навчальні заклади і наукові установи, правоохоронні та судові органи, а також практикуючих юристів, котрі працюють на підприємствах, в установах та організаціях різних форм власності.

Видавництво «Право» публікує підручники, навчально-методичні посібники для юридичних вищих навчальних закладів України, що мають гриф Міністерства освіти і науки України та користуються значним попитом у студентів, аспірантів, викладачів у всіх регіонах країни, а також фахові збірники наукових праць, науково-практичні коментарі, нормативні акти, юридичні словники тощо.

За 20 років існування Національної академії правових наук України в її складі було створено 6 науково-дослідних інститутів, зокрема:

1. Інститут вивчення проблем злочинності (нині — Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса) проводить дослідження в таких напрямках: кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче право, криміналістика та криминологія.

2. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва займається дослідженнями у сферах цивільного, цивільно-процесуального, корпоративного, житлового та міжнародного приватного права.

3. Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування проводить дослідження в галузях конституційного, муніципального, адміністративного, фінансового, європейського права та порівняльного правознавства, а також у сфері прав людини.

4. Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності займається науковими дослідженнями у сфері промислової власності, авторського права і суміжних прав, правового забезпечення розвитку науки і технологій.

5. Науково-дослідний центр правової інформатики (нині — Науково-дослідний інститут інформатики і права) спеціалізується на дослідженні питань теорії та історії інформаційного права й проблем міжнародного інформаційного права.

6. Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку займається науковим дослідженням питань правового забезпечення галузевого інноваційного розвитку, реалізації інноваційних проектів та становлення інноваційного суспільства.

Також у складі Академії діє Науково-дослідний інститут фінансового права, який має подвійне підпорядкування: він входить до структури Національного університету державної податкової служби України, а науково-методичне керівництво здійснює Національна академія правових наук України. У наукових структурах Академії працюють понад 300 науковців, із них 75 докторів і 137 кандидатів наук. На сьогодні науково-дослідні інститути, які входять до складу Академії правових наук, проводять найбільш важливі й актуальні фундаментальні наукові дослідження в усіх галузях права України. У 2013 році співробітники її структурних підрозділів зосередили свою увагу на 38 фундаментальних темах.

У 2006 році Академія правових наук України та Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого створили Освітньо-науковий центр з проблем правознавства, цілями якого є забезпечення координації та проведення спільних наукових досліджень; взаємне рецензування результатів науково-дослідних робіт, апробація і використання результатів наукових досліджень; впровадження результатів досліджень у навчальний процес; вивчення досвіду Болонського процесу та введення його елементів у систему вітчизняної освіти й науки; координація підготовки наукових кадрів; підвищення кваліфікації викладачів навчальних закладів і наукових працівників; координація та проведення спільних наукових конференцій, спільної видавничої діяльності; ефективне використання навчально-методичної й матеріальної бази.

Національна академія правових наук України здійснює свою діяльність відповідно до статуту, який приймається на загальних зборах установи та затверджується постановою Кабінету Міністрів України. Згідно з ним перед Академією поставлені такі відповідальні завдання: участь у реалізації державної політики у сфері правових досліджень; комплексний розвиток науки, координація, організа-

ція і проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі держави і права; виконання замовлень органів державної влади стосовно розроблення засад наукової та правової політики, проведення наукової експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів; наукове забезпечення правотворчої діяльності органів державної влади; визначення пріоритетних напрямів побудови правової держави; розроблення інформаційних правових систем для органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо.

Найбільш вагомими результатами науково-дослідної роботи Академії реалізовано в її законопроектній діяльності. Практично жоден значний законопроект в Україні не створюється без участі членів Академії та наукових співробітників її установ. Одинадцять членів Академії долучилися до розробки кількох проектів Конституції України. За безпосередньої участі її науковців підготовлено низку проектів законів, концепцій, програм, кодексів та інших важливих законодавчих актів України. Члени Академії правових наук розробляли Концепцію судово-правової реформи, проекти законів України «Про судоустрій України та статус суддів», «Про Кабінет Міністрів України», Концепцію основних напрямів політики України в галузі прав людини, програму «Стратегія і основні рекомендації щодо тактики боротьби з організованою злочинністю», проект Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування», а також Цивільний, Цивільний процесуальний, Сімейний, Господарський, Земельний, Митний, Бюджетний, Податковий, Кримінальний, Кримінально-виконавчий кодекси, проекти Кодексу адміністративного судочинства, Господарського процесуального, Кримінального процесуального кодексів та інших важливих законодавчих актів України.

Крім того, науково-дослідні установи та члени Академії підготували досить велику кількість проектів нормативно-правових актів, які так і не були розглянуті Верховною Радою України, зокрема проекти Модельного кодексу інтелектуальної власності, Кодексу Конституційного судочинства України, Адміністративно-процедурного кодексу України, Кодексу України про адміністративні проступки, Екологічного кодексу України, а також нову редакцію законів України «Про державну службу», «Про вищу освіту в Україні», проект нової редакції Конституції України, проекти законів України «Про систему органів досудового розслідування і статусу слідчих» та «Про прокуратуру» (нова редакція), проект Трудового кодексу України, проекти законів України «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань України», «Про конфлікт інтересів у діяльності публічних службовців», «Про заходи державного фінансового контролю публічної служби», «Про обрання суддів» й «Про звільнення суддів», «Про нормативно-правові акти», «Про порядок виконання рішень та висновків Конституційного Суду України Верховною Радою України» та багато інших проектів нормативно-правових актів, прийняття яких прискорило б становлення України як демократичної, соціальної та правової держави.

В ініціативному порядку Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку розробив проект Інноваційного кодексу України, який викликав значний інтерес серед науковців і правознавців. Завдяки досвіду українських науковців, які стали першопрохідцями у кодифікації цієї галузі, зазначений проект був узятий за зразок при підготовці Модельного інноваційного кодексу СНД.

Провідні фахівці установ Академії на постійній основі беруть участь у діяльності понад 70 робочих груп із розробки законів та інших нормативно-правових актів, зокрема слід виділити такі: робоча група з питань удосконалення законодавства про вибори; робоча група з питань судової реформи; робоча група з питань реформування кримінального судочинства; Комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права; робоча група з питань реформування прокуратури та адвокатури і багато інших.

Відповідно до Указу Президента України «Про Конституційну Асамблею» від 17 травня 2012 року 31 науковець Академії на постійній основі бере участь у діяльності Конституційної Асамблеї — спеціального допоміжного органу, головною метою якого є підготовка законопроекту про внесення змін до чинної Конституції України. Ще 46 учених Академії стали науковими консультантами Асамблеї.

Члени Національної академії правових наук України входять до різноманітних науково-консультативних та науково-методичних рад при вищих судових і державних органах влади.

Фахівці Академії розробили низку важливих законопроектів на замовлення Президента України, Верховної Ради України та її комітетів, Кабінету Міністрів України. Крім того, співробітники установи проводять різноманітні фахові експертизи, надають численні висновки і здійснюють іншу роботу на замовлення органів державної влади й місцевого самоврядування, різноманітних підприємств, установ і організацій.

Національна академія правових наук України приділяє багато уваги не тільки розробці проектів нормативно-правових актів, а й їх тлумаченню. За 20 років свого існування вона підготувала велику кількість науково-практичних коментарів до чинного законодавства. Так, у 2003 році Академія розробила і видала науково-практичний коментар до Конституції України, який отримав схвальні відгуки юридичної громадськості. Згодом, у 2011 році, вийшло друком друге видання, до авторського колективу якого ввійшли провідні науковці, відомі державні й політичні діячі України та фахівці-практики. Загалом у його підготовці взяли участь 78 науковців і практиків. Вступне слово до науково-практичного коментаря до Конституції України надав Президент України Віктор Федорович Янукович.

Також у 2003 році Академія спільно з Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого видала науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України, який позитивно оцінили представники не лише юридичної громадськості, а й правоохоронних органів.

У 2012 році вийшов друком науково-практичний коментар до нового Кримінального процесуального кодексу України. Його було видано за загальною редакцією президента НАПрН України, ректора Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», академіка НАН України, доктора юридичних наук, професора В. Тація, Генерального прокурора України, державного радника юстиції України, доктора юридичних наук В. Пшонки, Радника Президента України — Керівника Головного управління з питань судострою Адміністрації Президента України, доктора юридичних наук, професора А. Портнова.

З моменту створення Академія виступила організатором і співорганізатором більше ніж 500 міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференцій, семінарів, круглих столів та інших наукових заходів, предметом обговорення на яких були найактуальніші питання розвитку національного законодавства України. Важливою подією в житті Академії стало проведення у 2010 році в Харкові міжнародного симпозіуму на тему: «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної практики», в якому взяли участь представники провідних наукових установ України, Російської Федерації і Республіки Білорусь.

Наукові розробки вчених Національної академії правових наук України стали вагомим внеском у вирішення фундаментальних проблем конституційного судочинства, захисту основоположних прав людини і громадянина, вироблення стратегічних науково обґрунтованих напрямів подальшого розвитку України як суверенної незалежної демократичної держави.

За 20 років свого існування Національна академія правових наук України внесла неабиякий вклад у розвиток національного законодавства, розробивши досить велику кількість нормативно-правових актів, спрямованих на становлення України як демократичної соціальної та правової держави. Наразі перед Академією постають нові завдання, зокрема підготовка проекту змін до Конституції України, проектів нормативних актів, спрямованих на реформування судових органів, органів державної влади та місцевого самоврядування.